

МОДЕЛЮВАННЯ ЗМІНИ ТУРЕЧЧИНОЮ ПОЛІТИКИ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ В УМОВАХ ПЕРЕБІГУ І ЗАВЕРШЕННЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

Авторка:

Євгенія Габер

Політика Туреччини щодо Чорноморського регіону традиційно базується на декількох ключових принципах: забезпечення неухильного виконання положень Конвенції Монтре 1936 року; запобігання розширенню присутності ВМС нечорноморських країн-членів НАТО в Чорному морі; балансування військово-морської сили Росії за рахунок посилення власних спроможностей та співпраці з іншими країнами регіону; застосування принципу «регіональної приналежності» (regional ownership), тобто обмеження залученості зовнішніх гравців до вирішення регіональних питань.

З одного боку, така позиція Анкари унеможлиблює будь-які ініціативи направлені на розширення військово-морської присутності НАТО в регіоні, що обмежує можливості України з протидії російській агресії. З іншого, стратегічні інтереси Туреччини вимагають стримування Росії, адже посилення позицій Кремля в Чорному морі та регіональних конфліктах становить загрозу для її національної безпеки. Послідовна підтримка Туреччиною територіальної цілісності України та закриття Проток для військових кораблів як Росії, так і країн-членів Альянсу одразу після початку повномасштабного вторгнення свідчить про бажання Анкари запобігти перетворенню Чорного моря на «російське озеро» і, водночас, уникнути прямого протистояння на морі між Росією та НАТО.

Слід очікувати, що ця позиція і надалі залишатиметься незмінною, а допомога Україні включатиме будь-які формати, що не передбачатимуть безпосередньої присутності натівських кораблів в Чорному морі (окрім ВМС Румунії і Болгарії). Коригування цієї позиції можливе, хоча й малоімовірне, лише у разі різкої зміни балансу сил на користь Росії, наприклад, у випадку окупації всього півдня України. Відтак, українській стороні варто зосередитись на пошуках варіантів співпраці, що не вимагатимуть перегляду положень Конвенції Монтре, відповідатимуть принципу «регіональної приналежності» та враховуватимуть прагнення Анкари відігравати лідерську роль у регіональних ініціативах.

Історичні витоки чорноморської політики Турецької Республіки (ТР)

Стратегічне мислення турецьких військово-політичних еліт щодо Чорного моря сформувалося під впливом декількох історичних факторів.

З одного боку, свій відбиток наклала спадщина російсько-османських війн за домінування в Чорному морі. Протягом XVIII-XX ст. Османська імперія провела більше десятка війн з Росією, більшість з яких закінчилися значними втратами для Стамбула, породивши міф про «велику і непереможну Росію». Звідси ідея того, що інтереси РФ в регіоні мають бути обов'язково враховані, а співпраця (чи принаймні постійний діалог) з Москвою розглядається як елемент регіональної системи безпеки. Окрім зацікавленості ТР у розвитку торговельно-економічних відносин з Росією, Туреччина не підтримує кроки щодо посилення міжнародної ізоляції РФ та санкцій проти країни-агресора через побоювання неконтрольованої ескалації, маргіналізації російських політичних сил та загрози застосування ядерної зброї.

Успіхи сил оборони України, зокрема у нищенні російського флоту, допомогли частково розвінчати міф про непереможність сучасної Росії, продемонструвавши вразливості її військово-морських сил, спроможностей ППО тощо. Хоча [дослідження](#) громадської думки станом на початок 2023 року показують, що російсько-українська війна переконала лише 20% турків в тому, що Росія «слабше, ніж вони думали». Водночас, 44% відзначили, що Росія «значно або дещо сильніша», ніж вони вважали до початку повномасштабного вторгнення, а 29% – що «Росія була і залишається сильною».

З точки зору Анкари, залученість РФ і ТР до низки регіональних конфліктів, де вони підтримують протилежні сторони (Грузія, Україна, Південний Кавказ, Сирія, Лівія), робить контакти з Москвою необхідними для управління ризиками та деескалації. Хоча подібні координаційні механізми між Анкарою і Москвою є радше інструментом кризового менеджменту, аніж проявом довіри чи доказом стратегічного партнерства, вони створюють додаткові взаємозалежності та мають вплив на формування зовнішньої політики Анкари.

З іншого боку, глибоко вкорінена недовіра Туреччини до західних країн, що виникла ще з підписанням Севрського миру 1920 р. і лише поглибилась у наступні роки, посилює відчуття небезпеки і вразливості перед зовнішніми загрозами. (Цьому сприяли, зокрема, Кіпрська криза, війна в Іраку, підтримка США сирійських курдів, спроба перевороту 2016 р., проблеми у відносинах з ЄС та ін.). Поширення у турецькому суспільстві антизахідних та євразійських настроїв, активно підживлюваних Кремлем, значно ускладнює співпрацю Туреччини з партнерами по НАТО через цей брак довіри та накопичені проблеми у відносинах. Це стає очевидним насамперед у Чорному морі, яке Анкара розглядає як власне «м'яке підчерев'я» і традиційну зону російсько-турецького впливу.

За даними [соціопитування](#) у вересні 2022 року 42,7% респондентів вважали США головною загрозою для Туреччини, тоді як лише 30,5% називали загрозою Росію. Тоді ж 52% підтримували «нейтралітет» ТР у російсько-українській війні, а 50,9% визначали турецько-російські відносини як «співпрацю» або «стратегічне партнерство». У [дослідженні Європейської ради з міжнародних відносин](#) (ECFR) відзначається, що у лютому 2023 року 14% турецьких громадян вважали Росію «союзником, який поділяє спільні інтереси та цінності»; 55% – «необхідним партнером, з яким потрібно розвивати стратегічне партнерство»; 18% – «суперником, з яким потрібно конкурувати», тоді як 8% назвали Росію «супротивником, з яким ТР перебуває у стані конфлікту». До прикладу, для США ці показники склали, відповідно, 14% (союзник), 51% (необхідний партнер), 18% (суперник) і 11% (супротивник).

Хоча громадська думка як щодо «могутності Росії», так і щодо сприйняття США і Заходу в якості головної загрози для національної безпеки Туреччини, великою мірою є відображенням інформаційної політики державних турецьких ЗМІ, загалом подібні настрої характерні і для експертних кіл, і для осіб, що приймають рішення.

В результаті, історичний брак довіри як до РФ, так і до країн Заходу призвів до формування сучасної політики Туреччини щодо Чорного моря, ключовим елементом якої є стратегія «делікатного балансування». Відтак, основною метою Анкари стає уникнення ескалації і підтримання балансу сил, аби не допустити перетворення Чорного моря ані в «російське озеро», ані у «подвір'я США». Важливим інструментом для досягнення цієї мети стає багатостороння дипломатія Анкари, заснована на принципі «регіональної приналежності». Вона дозволяє, з одного боку, обмежити вплив зовнішніх гравців на регіон, а з іншого – досягти амбітних цілей регіонального лідерства. Прикладами такої політики можуть бути створення ОЧЕС, чітке дотримання положень Конвенції Монтре без жодних поправок з 1936 року, посередницькі послуги між Україною та Росією після початку повномасштабного вторгнення, Чорноморська зернова ініціатива (так звана «зернова угода») тощо.

Загальна характеристика поточної ситуації

Сучасна позиція Туреччини щодо Чорного моря визначається історичною тяглістю (балансування та «регіональна приналежність» як незмінні принципи); дипломатичними традиціями ТР (нейтралітет і посередництво, готовність домовлятися з усіма сторонами задля уникнення відкритої конфронтації); пріоритетом національних інтересів над блоковими зобов'язаннями (хоча і без прямого порушення останніх); прагматизмом (значна роль економічних інтересів у формуванні політик); широким компромісом всіх політичних партій, а також військового керівництва щодо важливості збереження і дотримання Конвенції Монтре у незмінному вигляді.

Конвенція Монтре як один із стовпів турецької державності

Конвенція Монтре, підписана ще у 1936 році, є однією з небагатьох багатосторонніх угод, що залишилися без змін з моменту підписання. Окрім того, що вона надає Туреччині право контролювати та регулювати прохід цивільних і військових кораблів через протоки Босфор і Дарданелли, у Туреччині вона також розглядається як один із наріжних каменів турецької державності та суверенітету.

Так, наприклад, у 2023 році під час святкування сторіччя заснування Турецької Республіки неодноразово [наголошувалось](#), що вона була заснована на двох основоположних документах: Лозаннському договорі 1923 року та Конвенції Монтре 1936 року. Тож, будь-які спроби переглянути її положення (навіть для апдейту обмежень з врахуванням технічних характеристик сучасного флоту) чи поставити під сумнів актуальність її застосування в нових геополітичних реаліях розглядаються як зазіхання на турецький суверенітет і особливий статус в регіоні.

До того ж, існують побоювання, що зміни до Конвенції Монтре відкриють небезпечний «ящик Пандори», що зруйнує статус-кво в Чорноморському басейні не на користь Туреччини (зокрема, посилить присутність зовнішніх гравців). Відтак, представники різних політичних сил, ВМС ТР та експертного середовища поділяють [думку](#), що «Конвенція встановлює розумний та дієвий баланс інтересів не лише для Туреччини, а й для інших чорноморських держав і третіх країн».

Загроза Росії

Початок повномасштабного вторгнення Росії до України став найбільшим викликом для Туреччини в регіоні – не лише тому, що наблизив активні бойові дії до кордонів ТР, але й тому, що поклав край багаторічному статусу-кво в Чорному морі. Російська військова присутність у регіоні значно розширилася після 2014 року завдяки послідовному нарощуванню військових спроможностей в окупованому Криму, Сирії та Східному Середземномор'ї, до чого пізніше додалась блокада Азовського моря та контроль над значною частиною Чорноморського басейну – у порушення всіх принципів міжнародного права.

На офіційному рівні Анкара відповіла [перекрыттям Проток](#) для російських військових кораблів у лютому 2022 року, а також [посиленим розвитком турецьких військово-морських сил](#) і нарощуванням інвестицій у розробку [власних технологій](#). Розбудова національної міцності на морі передбачена морською стратегією «Блакитна Батьківщина» («Mavi Vatan»), яка передбачає збільшення кількості військових кораблів, підводних човнів, удосконалення систем раннього попередження, посилення спроможностей у протиповітряній обороні, надводній війні, патрулюванні, обороні військово-морських баз і портів – насамперед у Середземному та Егейському морях, меншою мірою у Чорному. Разом з тим, хоча Росія зберігає важливість для Туреччини як торговельно-

економічний партнер та противага «гегемонії США», вона також розглядається як потенційна (хоча не пріоритетна) загроза для її нацбезпеки.

Складний баланс у відносинах із Заходом

Агресивні дії Росії активізували експертні дискусії щодо необхідності перегляду традиційної політики ТР і розробки нової стратегії для Чорного моря. Втім, більшість із них обмежуються пошуком рішень, які дозволили би залишити в силі обмеження Конвенції Монтре і зосередитись на посиленні оборони трьох країн-членів НАТО у регіоні. Наприклад, результатом спільного проекту провідних аналітичних центрів Туреччини, Болгарії та Румунії, який передбачав зустрічі представників МЗС, МО та аналітиків трьох країн протягом 2023 року і пізніше був презентований в НАТО, стала доповідь «[Роль НАТО у протидії загрозам безпеці та викликам у Чорному морі: Час для комплексного стратегічного підходу для регіону?](#)» Головним меседжем цих напрацювань став висновок, що «Болгарія, Румунія та Туреччина, як чорноморські країни НАТО, повинні активніше працювати разом у аналізі ситуації та пошуку спільних підходів для посилення регіональної безпеки».

Водночас, в іншій [публікації](#), підготованій в рамках зазначеного проекту, один із його співавторів – голова турецького центру EDAM, колишній представник ТР в НАТО і заступник Генсека НАТО Посол Таджан Ільдем, так коментує позицію Туреччини щодо Чорного моря: «Незважаючи на те, що Туреччина зробила значний внесок у регіональну силу НАТО, вона також хоче, аби присутність Альянсу представляла солідарність і єдність серед країн НАТО. Туреччина вірила і продовжує вірити, що присутність НАТО в регіоні – на морі, на суші та в повітрі – [...] повинна утримуватись від провокацій, які можуть призвести до непотрібної ескалації напруги і сприятимуть поширенню інших конфліктів на регіон Чорного моря». Він також відзначає, що Туреччина виступає за «необхідність діяти відповідно до міжнародного права, зокрема Конвенції Монтре», та наголошує, що немає необхідності відповідати мілітаризацією Чорного моря та нарощуванням присутності НАТО у відповідь на розгортання сил Росією (“*tit-for-tat militarization*”) – «за умови, що Альянс продемонструє залізну солідарність» у відстоюванні інтересів його членів.

Слід відзначити, що ця позиція висловлюється найбільш прозахідними, ліберальними колами турецьких євроатлантистів, тоді як євразійці, радикальні націоналісти і прихильники тісної співпраці з Росією різних спектрів політичного і частково - військового істеблїшменту висловлюються проти розширення співпраці в рамках НАТО, а тим більше – нарощування присутності США та західних країн в Чорноморському регіоні.

Як [відзначають](#) експерти німецького Центру прикладних досліджень Туреччини, «політика Туреччини в Чорноморському регіоні є результатом не тільки її непростих відносин з Росією, але й складних відносин із Заходом. Зокрема, політика США на Близькому Сході має великий вплив на те, як Анкара позиціонує себе у Чорноморському регіоні». В цьому контексті варто згадати історію присутності США в Іраку та Афганістані, підтримку США сирійських курдів PYD/YPG, які в Туреччині вважаються терористичною організацією, та інші проблеми у відносинах із Заходом, які «підштовхують» Анкару до співпраці з Росією.

До цього слід додати і популярний наратив про пост-західний багатополлярний світ, у якому ТР прагне зайняти місце одного з центрів сили. Чорне море в цій концепції займає ключове місце як регіон, де Туреччина історично відігравала провідну роль і зараз має найбільше можливостей для реалізації лідерського потенціалу регіональної держави.

На нашу думку, влучно описують роль Туреччини в Чорному морі аналітики Hudson Institute Люк Коффі і Джан Касапоглу. У своїй доповіді «[Нова чорноморська стратегія для нової чорноморської реальності](#)» вони називають її «химерою», яка поєднує у собі часто мало співставні елементи, і є «продуктом поєднання різних політик і різних військово-політичних векторів, що, зрештою, формують складне стратегічне бачення і багаторівневу парадигму».

Експерти виділяють «чотири стовпи» чорноморської політики Туреччини: (1) пріоритетність режиму Конвенції Монтре у військово-політичних питаннях; (2) важливість збереження дипломатичної переваги в регіоні, що спирається на політику балансування, транзакційні відносини з Росією (поєднання співпраці і суперництва) і провідну роль Анкари в багатосторонніх регіональних ініціативах; (3) статус Туреччини як країни-члена НАТО (враховуючи військові бази НАТО на території ТР та її оборонно-промисловий потенціал, автори відзначають, що «чисто з військової точки зору Туреччина більш-менш і є НАТО в Чорному морі»); (4) зростання оборонних зв'язків між Туреччиною та Україною, які створюють можливості для ТР розвивати оборонну співпрацю із Заходом, але поза межами НАТО (“*a Western but non-NATO defense collaboration*”), що «передбачає спільне виробництво і більш щедрі передачу технологій, ніж це пропонують євроатлантичні країни». Таке бачення створює додаткові можливості для Києва.

Важливість співпраці з Україною

Поглиблення стратегічних відносин з Україною є важливим для Туреччини з багатьох причин, але насамперед для *формування природної геополітичної противаги російській агресії без більшого залучення НАТО в регіон Чорного моря*. Фактично це

означає, що військово і політично сильна Україна найбільше відповідає національним інтересам Туреччини, адже забезпечує послаблення Росії без посилення присутності в регіоні США та інших нечорноморських країн. До того ж, співпраця з Україною не порушує жодне «табу» Анкари: узгоджується з принципом «регіональної приналежності», не ставить під загрозу Конвенцію Монтре, не затьмарює регіональне лідерство Туреччини, а навпаки «підсвічує» його.

Крім того, зусилля щодо спільної розробки критично важливих військових технологій, історичні зв'язки зі спорідненим кримськотатарським народом та ширший геополітичний контекст після російського вторгнення до Грузії (2008 р.) та України (2014 р.) додають ваги зростаючим зв'язкам між Анкарою і Києвом.

Туреччина також послідовно виступає за політику «відкритих дверей» Альянсу, підтримуючи членство України та Грузії. Хоча на процес прийняття рішень в контексті євроатлантичної інтеграції цих країн впливатимуть багато факторів (часто напряду не пов'язаних з самою Україною чи Грузією), стратегічно – членство цих країн в НАТО відповідає інтересам ТР і створює додаткові можливості для розвитку співпраці і стримування Росії у Чорному морі.

Водночас, Україні важливо зосередитись на *вирішенні проблемних питань* у двосторонніх відносинах, які наразі опосередковано створює російська агресія. Йдеться, зокрема, про використання Росією кораблів так званого «комерційного» флоту для [перевезення зброї через Протоки](#) у порушення Конвенції Монтре; [торгівлю краденим українським зерном](#) з портів тимчасово окупованого Криму, в т. ч. через турецькі порти (що порушує одразу декілька санкційних пакетів та внутрішньотурецьких директив), а також функціонування «тіньового флоту» РФ. Інші злочини Росії в Чорному морі включають піратство, грабіж, порушення граничних цін на нафту та дії, спрямовані на перешкоджання вільному транзиту іноземних комерційних і військово-морських суден. До того ж, неоскаржене домінування РФ в Чорному морі допомагає Москві отримувати доступ до товарів і компонентів подвійного призначення іноземного виробництва в обхід санкцій. Як відзначає оглядач морського трафіку у Босфорі [Йорюк Ишик](#), фактично «[Росії] дозволено здійснювати будь-яку військову та комерційну діяльність у власних інтересах і по суті без обмежень, одночасно втручаючись в економічну діяльність інших країн і перешкоджаючи законній свободі судноплавства». Туреччина може, а інколи має прямі зобов'язання реагувати на ці порушення міжнародного права Росією в межах своєї юрисдикції.

Можливі сценарії розвитку ситуації та змін у політиці ТР в Чорному морі (горизонт до 10 років)

Базовий сценарій: довга війна на виснаження

Два роки після початку повномасштабного вторгнення Росії позиція Туреччини залишається незмінною: Протоки мають бути закриті для проходу військових кораблів «обох воюючих сторін», але також для військових кораблів інших країн, окрім тих, що базуються в Чорному морі.

На [прес-конференції](#) у грудні 2023 року Міністр національної оборони Туреччини Яшар Гюлер підтвердив, що Анкара не планує змінювати свою давню політику щодо Чорноморського регіону: «Чорним морем повинні опікуватися країни, які мають узбережжя у Чорному морі, і регіональні проблеми повинні вирішувати ці країни», – відзначив він. – «У разі потреби ми попросимо допомоги у наших союзників. Але зараз у цьому немає потреби».

Заява Гюлера свідчить, що Анкара не підтримує збільшення присутності НАТО в Чорному морі навіть після завершення російсько-української війни. Гюлер також поновив підтримку територіальної цілісності України і оголосив, що Туреччина, Румунія і Болгарія спільно працюватимуть для очищення акваторії Чорного моря від дрейфуючих мін. Підписання відповідного тристороннього документу [відбулося](#) у Стамбулі 11 січня 2024 року. За [словами](#) турецького міністра, в рамках домовленостей «турецькі мінні тральщики здійснюватимуть постійне патрулювання до точки, де закінчуються (морські) кордони Румунії».

Водночас, важливо відзначити, що операція з розмінування Чорного моря реалізовуватиметься як *тристороння ініціатива регіональних країн під проводом Туреччини*, а не як натівська операція в Чорному морі – хай навіть обмежена участю чорноморських країн, але під парасолькою Альянсу. І в цьому – ключ до розуміння позиції ТР: «В Чорному морі Туреччина і є НАТО». Всі інші ініціативи, на думку Анкари, загрожують (1) ескалацією напруги з Росією; (2) порушенням принципу регіональної приналежності; (3) розмиванням лідерської ролі Туреччини в регіоні за рахунок залучення ширшого кола акторів.

Цю позицію підтверджує і Командувач ВМС ТР Ерджюмент Татлиоглу, який у листопаді 2023 року [заявив](#), що Туреччина «не хоче США і НАТО в Чорному морі», аби «не перетворювати Чорне море на Близький Схід»: «Ми заявляємо, що не хочемо, аби НАТО чи Америка були в Чорному морі. Наша мета полягає в тому, щоб поважати Монтре. Ми не хочемо, щоб будь-яка країна чи НАТО заходили в Чорне море».

[Публічне спростування Туреччиною](#) намірів пропустити до Чорного моря два мінні тральщики, передані Британією для України, (які не мають потенціалу для здійснення атак на російський флот і мали би слугувати підтримкою гуманітарних зусиль з

розмінування Чорного моря) свідчить про чутливість цього питання для турецького суспільства. «Туреччина відразу ж класифікувала спеціальну військову операцію Росії проти України як «війну» і відповідно до статті 19 Конвенції Монтре про режим Проток закрила протоки для військових кораблів воюючих сторін (як Росії, так і України)», – зазначається в [заяві](#) Центру по боротьбі з дезінформацією при Адміністрації президента ТР.

Хоча ВМС України не зверталася з офіційним запитом до ТР на проходження кораблів через Протоки, можна припустити, що на рішення Анкари публічно заявити про свою позицію вплинули декілька факторів: бажання підкреслити безкомпромісне виконання Туреччиною Конвенції Монтре; побоювання створити прецедент для проходження військових кораблів через Протоки під час війни, а також висока вірогідність російських операцій впливу у Туреччині, побудованих навколо цього.

Відтак, у разі збереження нинішньої динаміки російсько-української війни немає жодних причин очікувати змін у позиції Туреччини і відкриття Проток чи частковий перегляд Конвенції Монтре. На думку деяких турецьких експертів, Анкара могла би бути більш відкритою до нестандартних рішень (наприклад, з використанням каналу Рейн-Майн-Дунай-Чорне море чи передачі кораблів Румунії з подальшим застосуванням у Чорному морі як «румунських»). Але навіть в цьому випадку згоди Анкари буде важко досягнути без додаткових гарантій безпеки і сильної мотивації для Туреччини з боку західних партнерів.

[Згідно зі статтею 30 Конвенції 1948 року про режим судноплавства на Дунаї, якщо придунайська країна хоче увійти в ділянку річки Дунай, що знаходиться за межами її територіальної юрисдикції, вона повинна отримати дозвіл відповідної придунайської держави. В цьому контексті додаткового опрацювання потребуватимуть позиції Угорщини і Сербії].

Негативний сценарій: Україна програє війну, Росія окупує південні регіони, відрізаючи Україні вихід до Чорного моря

Традиційною реакцією Туреччини на посилення Росії чи загострення російської загрози в регіоні є «повернення на Захід» і поглиблення співпраці з партнерами по НАТО. Саме безпекова парасолька Альянсу гарантує Туреччині не лише власну безпеку, але і збереження переваг над Росією в Чорному морі. Наприклад, у травні 2016 року на тлі зростання напруги між Туреччиною і Росією в Сирії, Ердоган [застерігав](#), що «Чорне море фактично стало російським озером» і закликав посилити присутність НАТО в Чорному морі (хоча йшлося знов-таки про болгарсько-румунсько-турецький флот). Коли ж відносини ТР із США зіпсувалися, а з Росією, навпаки, потеплішали

після спроби перевороту 2016 року, Анкара знову відправила декілька військових кораблів до російської бази в Новоросійську, а пізніше провела спільні навчання з РФ, балансує на межі.

Відтак, слід очікувати, що в разі суттєвих територіальних здобутків РФ на півдні України, які поставлять Туреччину перед загрозою бути «затиснутою» між російськими зонами обмеженого доступу з півночі – в Криму і Чорному морі та півдня – в Сирії і Середземному морі, Анкара буде більш «лояльна» до присутності сил НАТО в Чорноморському басейні. Втім, навіть за таких умов, може йтися радше про посилення взаємодії між флотами ТР, Румунії та Болгарії. Залучення кораблів нечорноморських країн НАТО можливе (хоча мало ймовірно) лише у вигляді короткострокових візитів до Чорного моря як політичного сигналу Москві, що Чорне море – це не російське озеро. Найбільш ймовірним розвитком подій за такого сценарію буде створення болгарсько-румунсько-турецької групи для патрулювання Чорного моря і посилення морської присутності НАТО в Середземному морі.

До того ж, один з провідних турецьких експертів у сфері морської безпеки Серхат Гювенч [відзначає](#), що перемога Росії додала б ваги турецьким політикам, які сприймають РФ як великого міжнародного гравця і противагу глобальній гегемонії Заходу, яка створює можливість посилити голос Туреччини у світі. Проте в такому разі військові кола сприймали би Росію як ще більшу загрозу, особливо якщо вона отримала б доступ до українського узбережжя Чорного моря. Тож, такий сценарій, на думку Гювенча, викликав би суттєві протиріччя між окремими групами впливу в політичному та військовому керівництві країни.

Позитивний сценарій: Україна перемагає або значно покращує свої позиції у війні на суші та на морі

Посилення України і поступове, контрольоване послаблення Росії був би найкращим сценарієм для Туреччини, адже у Чорному морі [«сильна Україна» означає «сильна Туреччина»](#). Знищення російського флоту без залучення сил НАТО і ризиків різкої ескалації з боку Росії максимально відповідає інтересам Анкари. Водночас, як [наголошує](#) колишній посол, а нині експерт Фонду Карнегі Альпер Джошкун, «Туреччина сприймає Росію як потенційного партнера у балансуванні проти впливу Заходу. Таким чином, вона сподівається, що Росія вийде з війни відносно в непоганому стані, аби сприяти стратегічній автономії Туреччини в контексті НАТО. Програш Росії позбавить Туреччину цієї можливості».

Тож, хоча офіційна Анкара послідовно підтримує територіальну цілісність України, включно з Кримом, надто слабка Росія її лякає перспективою різких змін балансу сил та загрозою посилення НАТО в Чорному морі. Відтак, слід очікувати, що Туреччина

продовжуватиме нинішню політику обережного балансування, що покликана «дозволити» Києву поступово знекровлювати Росію, не допускаючи при цьому ані значного посилення НАТО, ані розгромного краху РФ.

Wild cards, або «чорні лебеді» на Чорному морі

Виникнення додаткових факторів (наприклад, зміни влади у Туреччині) також кардинально не вплине на поточну ситуацію, оскільки всі політичні партії однаково визнають важливість Конвенції Монтре.

Будівництво штучного каналу Стамбул, який мав би проходити паралельно протоці Босфор, наразі стикається зі значними проблемами, пов'язаними з фінансуванням і практичним виконанням. Його реалізація протягом 10 років не є реалістичним сценарієм. Навіть якщо цей проект буде реалізований, більшість експертів відзначає, що Конвенція Монтре мала б застосовуватися і до нього. Політичне керівництво країни досі надсидало неоднозначні сигнали з цього приводу. Очевидно, що наявність альтернативного Протокам, штучного шляху давала б Анкарі можливість вільного тлумачення положень Конвенції Монтре, перетворюючи її з правової рамки на предмет політичних рішень і дипломатичних переговорів. Але наразі про це не йдеться.

У разі *різкої зміни балансу сил* – посилення РФ або, навпаки, її неконтрольованого послаблення (дезінтеграція, переворот, громадянська війна тощо) Туреччина, очевидно, шукатиме тісніших зв'язків з НАТО, аби захиститися від потенційних ризиків, але водночас докладатиме всіх зусиль, аби із залученням зовнішніх гравців «не перетворити Чорне море на Близький Схід».

У випадку *провокацій з боку Росії або випадкових інцидентів на морі* (пошкодження/знищення турецького судна внаслідок підриву на міні, ракетної атаки РФ тощо), Туреччина схильна йти шляхом деескалації напруженості. Відкриття Проток до закінчення війни виглядає дуже малоймовірним сценарієм, скоріше, відповіді Анкари на російські провокації будуть асиметричними і не обов'язково миттєвими.

Висновки

Нинішня політика Туреччини у Чорному морі базується на багаторічних традиціях збереження в регіоні статусу-кво, м'якого балансування між Росією і НАТО з метою стримування першої і недопущення посилення другого, а також неухильного виконання Конвенції Монтре.

Ці принципи знаходять широку підтримку у різних політичних сил і представників безпекового блоку, адже дозволяють Туреччині контролювати Протоки і зберігати за собою «останнє слово» у питаннях Чорноморської безпеки. Загалом Туреччина зацікавлена у перемозі України, деокупації басейнів Чорного та Азовського морів, а також значного послаблення Чорноморського флоту РФ. Водночас, і серед політичних, і серед військових кіл існують багато груп впливу, що мають протилежні погляди та інтереси – євразійці та проросійськи налаштовані (як правило, відставні) генерали, які виступають за посилення зв'язків Туреччини з Москвою на противагу «західній гегемонії».

За жодного із розглянутих сценаріїв не варто очікувати різкої зміни курсу Анкари в Чорному морі. Базовий та позитивний сценарії в принципі не вимагають змін у чорноморській політиці ТР, адже не загрожують її національним інтересам. Певне коригування нинішньої позиції можливе лише за умови реалізації негативного (і найменш вірогідного) сценарію окупації Росією півдня України. Однак і тоді кроки Анкари, ймовірно, обмежуватимуться посиленням взаємодії з ВМС Болгарії та Румунії, а також консультаціями з партнерами по НАТО та нарощуванням присутності НАТО в Середземному, але не Чорному, морі.

Пошуки форматів співпраці з Туреччиною в Чорному морі має враховувати існуючі догми у турецькому стратегічному мисленні, а також ширший геополітичний контекст відносин ТР з Росією, США та іншими партнерами по НАТО. Окреслення кола питань, по яких позиція Анкари залишатиметься незмінною, і тих, де ТР може проявити гнучкість, дозволить зосередитись на сферах з найбільшим потенціалом для співпраці.

Непорушність Конвенції Монтре є однією із констант чорноморської політики ТР. Відтак, пошук нестандартних рішень, які дозволили би обійти обмеження Конвенції Монтре, не порушуючи її положень, залишатиметься головною задачею української дипломатії на майбутнє.

© Центр міжнародної безпеки

Авторка:

Євгенія Габер,

к. політ. н., старший науковий співробітник Atlantic Council, професорка Європейського центру з питань безпеки імені Дж.Маршалла (George C. Marshall European Center for Security Studies)

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам, і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера, Міністерства закордонних справ України та Європейського центру з питань безпеки імені Дж.Маршалла.

Центр міжнародної безпеки

вул. Бородіна Інженера, буд. 5-А, м. Київ, 02092, Україна

Тел.: +380999833140

Е-пошта: cntr.bezpeky@gmail.com

<https://intsecurity.org/>

